

Tretji spol kot začetek moderne lezbične identitete

Težave z zgodovino

Pisanje lezbične zgodovine je tako rekoč na začetnih stopnjah, saj ga omeujeta tako dvoumna narava materiala kot pomanjkanje znanstvenic, ki bi se hotele in se lahko poglobljale v napol pozabljene, uničene, nezanesljive ali zanikane vire. Lezbijke, ki so se v zadnjih desetih letih ukvarjale z zgodovino lezbištva, so najbolj zanimala pomembna, a zapletena vprašanja o izviri individualne in skupinske lezbične identitete, kakršno poznamo dandanes. Katere zgodovinske okoliščine so pripeljale k moderni definiciji lezbične identitete in katere so korenine njenega vznika na prelomu 19. v 20. stoletje?

Najbolj frustrirajoča težava vsake zgodovinarke je gotovo zatiranje ženske seksualnosti; večina družb je namreč zanikala, nadzorovala ali kako drugače dušila javno izražanje aktivne ženske seksualnosti (in to seveda počnejo še danes). Tako je treba najprej dekodirati žensko seksualno željo in hkrati z njo odkriti istospolno željo, trdijo nekatere lezbične zgodovinarke.¹ Za odkrivanje istospolne ženske želje so pomembni zlasti odtenki, maškarade, skrivnosti in neizrečeno ter raziskovanje obrobij, razpok in lomov.

Specifičnost raziskovanja in pisanja lezbične zgodovine pa sproža še nekatera specifična vprašanja in ovire. Sprva so znanstvenice dosti časa morale posvetiti "izkopavanju" zgubljenih preteklosti – tako je zaradi iskanja, povezovanja in interpretacij fragmentov doslej bilo

¹ "All societies that I know of have denied, controlled or muted the public expression of active female sexuality. How and why they have done so, of course, varies enormously, and therein lies our particular task. We must first decode female sexual desire, and then within it, find same-sex desire." Še podrobneje o zagatah raziskovanja lezbične zgodovine v: Martha Vicinus, "They Wonder to Which Sex I Belong": *The Historical Roots of the Modern Lesbian Identity*, v: *Homosexuality, Which Homosexuality?* Conference (zbornik), GMP Publishers, London and Uitgeverij An Dekker/Schorer, Amsterdam 1989, str. 5–13.

² *Tozadevno bi lahko Slovenijo, v kateri imamo kratko petnajstletno zgodovino lezbičnega in gejevskega gibanja, a bogato teoretsko, literarno, novinarsko in še kakšno produkcijo, uvrstili nekam v zlato sredino med Zahodom in Vzhodom.*

³ *V zadnjih petnajstih letih je bilo še zlasti v Združenih državah izvedenih veliko raziskav, med njimi največ študij primerov, o "ženskah, ki so se oblačile kot moški, delale za moško plačo, se poročale z ženskami in celo glasovale." O teh netradicionalnih ženskah so mediji začeli obširneje poročati po letu 1850. Bilo bi prenačljeno in gotovo zgodovinsko nekorektno, če bi te ženske, ki so prehajale kot moški (women passing as men), oklicali za "lezbijke", čeprav so živele z ženskami. Vendar pa se nam postavljajo zanimiva vprašanja o razmerju med ženskami, ki so prehajale kot moški v 19. stoletju, ter vznikom lezbične in transspolne identitete v 20. stoletju. Podrobneje o tem v članku: The San Francisco Lesbian and Gay History Project, "She Even Chewed Tobacco": A Pictorial Narrative of Passing Women in America", v: Martin Bauml Duberman, Martha Vicinus & George Chauncey, Jr. (ur.), *Hidden From History: Reclaiming the Gay & Lesbian Past*, New American Library, New York and Ontario 1989, str. 183–194.*

⁴ *Znana lezbična zgodovinarica Lillian*

opravljenih le malo medkulturnih ali mednarodnih primerjalnih študij. Tukaj velja omeniti velike razlike pri raziskovanju lezbištva v zahodnih državah, kjer se že vrsto desetletij tudi teoretično ukvarjajo s pojavom lezbištva, in pa med drugimi državami, npr. vzhodne Evrope, kjer se je lezbištvo šele začelo pripoznavati kot integralni del feminizma oziroma ženskih tem.² Prav tako je le malo podatkov o zakonskem položaju lezbijk na prelomu stoletja, medtem ko je dokumentacija o položaju in zatiranju gejev neprimerno obsežnejša. Kljub številnim razpravam o vplivu seksologov poznega 19. stoletja še vedno ni natančnejših študij o tem, kako so se seksološke teorije uveljavile in širile v medicinskem poklicu in zunaj njega. Še posebej velja omeniti, da se večina literature in raziskav ukvarja z lezbično usmerjenimi ženskami iz srednjega razreda, čeprav je jasno, da so bile lezbijke v vseh družbenih slojih. Vendar dokumentacij ali raziskav o lezbičnih odnosih v delavskem razredu ali celo o medrazrednih interakcijah tako rekoč ni.

Eden poglavitnih razlogov za težave pri definiranju lezbične identitete v preteklosti je ta, da lezbična zgodovina izhaja iz dveh zelo različnih oblik ženske želje, ki pa obe vključujeta posameznično zavestno odločitev. Po eni strani so to *ženske, ki so prehajale kot moški*, kot "ženski soprogi" in njihova identiteta pogosto vse do njihove smrti ni bila znana širši okolici.³ Velikokrat so te ženske, če so jih seveda odkrili, tudi obsodili in jih okrivili zaradi homoseksualnih *dejanj*. Vendar pa je bil vzrok obsodbe pravzaprav čisto drugje – ni šlo toliko za prepoznavanje istospolnih aktivnosti, temveč prej za prevaro preoblačena v drugi spol, v moški spol, ki je taki ženski omogočilo "neupravičeno" uživanje privilegijev.

Poleg te očitno mesenejšje konstrukcije istospolnih odnosov med ženskami pa poznamo še tako imenovano "dolgoletno romantično prijateljstvo", termin, ki se je uveljavil že v zgodnjem 18. stoletju.⁴ Koncept romantičnega prijateljstva je izključeval seksualne stike med ženskami in je njihova razmerja poimenoval "homoerotična"; šlo naj bi torej predvsem za erotiko, ne pa tudi za seksualnost. Tako so razumeli in pojasnjevali istospolna razmerja med ženskami pred vznikom urbane lezbične subkulture: po eni strani seksualne ženske, ki naj bi bile pravzaprav moški, po drugi strani pa romantične ženske, ki naj se ne bi predajale telesnemu poželenju. Zaprtost v falocentrični univerzum pa je "pozabljala" na ljubimke žensk, preoblečenih v moške, tako da zanje ni bilo ne opisov ne imen.

Šele zgodnja lezbična subkultura 20. stoletja je drugi ali pasivni pol lezbičnega para poimenovala "femme", za razliko od "butch", ki ima v razmerju aktivno vlogo. In lezbijka butch oziroma v približnem prevodu možača je pravzaprav že tretji model vloge istospolno usmerjenih žensk, ki sodi v začetek 20. stoletja, in seveda še vedno v predstonewallsko zgodovino pred modernim lezbičnim in gejevskim gibanjem.

Če se poskusimo vrniti k širšemu zgodovinskemu kontekstu, v katerem naj bi se razvila lezbična identiteta, je videti, da uporaba običajnih kriterijev za pojasnjevanje družbenih sprememb ne zadošča v celoti. Lezbična identiteta ni izid ekonomske neodvisnosti, ne ideologije individualizma, ne oblikovanja ženskih skupnosti in valov zgodnjih feminističnih dejavnosti, ne tako imenovanih (seksualnih) migracij v velika mesta, čeprav so bile vse te prvine pomembne za spodbujanje osebne izbire žensk. Martha Vicinus omenja številne ženske, ki so od 18. stoletja naprej delale in živele neodvisno od družine; ekonomska svoboda je oblikovala več možnosti za ženske, ne pa tudi nove seksualne identitete (Vicinus 1989, 176). Tudi začetki industrijske revolucije so le malo prispevali k oblikovanju lezbične kulture, dasiravno so zelo vplivali na ustvarjanje novih poklicnih možnosti za ženske ne glede na razredno pripadnost.⁵ Poleg tega sta tako religija kot politika poudarjali pomen posameznikove duše – ženske, ki so našle moč v iskanju netradicionalnih vlog, so morda prepoznavale tudi netradicionalne seksualne želje in nekatere tudi živele v skladu z njimi. Oblikovanje ženskih skupnosti lahko razumemo kot predpogoj za oblikovanje lezbične identitete, a ne smemo pozabiti, da so take skupnosti bile že od srednjega veka naprej, a tako rekoč niso imele nobene povezave z istospolno usmerjenostjo ali pa ni bila razvidna. V 18. in 19. stoletju so ženske organizirale salone, umetniške krožke, verske organizacije in izobraževalne institucije, a to nikakor niso bile lezbične skupine – pravzaprav do sredine 19. stoletja sploh ne moremo govoriti o feminističnem gibanju. Zaradi nezanesljivosti omenjenih mogočih virov modernega lezbištva se številni vračajo k seksološkimi razlagam poznega 19. stoletja. Vendar se lezbične znanstvenice sprašujejo, ali so seksologi definirali lezbijke ali pa so se te same.

Invencija homoseksualnosti

Morda bi bilo lažje, če bi opustili psihološke in sociološke oznake "identitete" in "sebstva" in se namesto tega vrnili k jeziku preteklosti. Tako bi ugotovili, da so nekoč prav dobro poznali današnjo lezbično željo, a so jo drugače interpretirali. Njihov besednjak, ki je črpal iz klasičnega sveta, je bolj poudarjal homoseksualna dejanja kot pa življenjsko identiteto ali slog. Treba je upoštevati, da vse do leta 1892 homoseksualnosti sploh ni bilo, temveč le seksualna inverzija. Pojem seksualne inverzije, ki so ga najpogosteje uporabljali v 19. stoletju, ni označeval istega konceptualnega fenomena kot homoseksualnost. Seksualna inverzija se je nanašala na širok razpon deviantnega družbenospolnega vedenja,⁶ pri čemer je bila homoseksualna želja le logični, vendar nerazločljivi aspekt, medtem ko se je homoseksualnost osredotočala na ožjo temo izbire

*Faderman piše o tako imenovani "modi" romantičnega prijateljstva v 17., 18. in 19. stoletju, ki je dopuščala strastno medsebojno zaljubljenost žensk, vendar brez telesne seksualnosti. Strastna ljubezen med ženskami je bila za razliko od družbenega odziva na pederastijo in razdevičenje opravičljiva, saj naj ne bi ogrožala platonskega vzora. O romantičnem prijateljstvu je ostalo veliko pričevanj, med njimi je najpomembnejša korespondenca med strastno zaljubljenimi ženskami. Glej: Lillian Faderman, *Surpassing the Love of Men, The Women's Press, London 1997* (prvič objavljeno leta 1981), str. 74–143.*

⁵ *Lillian Faderman omenja zlasti dva ameriška izuma, pomembna za nastanek novih delovnih mest za ženske: izum pisalnega stroja leta 1873 in otvoritev Bellovega sistema leta 1876. Poleg tega so se ženske že množično zaposlovale v tako imenovanem papirnatem delu, npr. kot tajnice in na poštnih uradih, pri katerem naj bi pokazale več potrpežljivosti kot moški. Vsa nova delovna mesta za ženske pa so bila že od začetka slabše plačana. Faderman, str. 185.*

⁶ *Deviant gender behaviour.*

⁷ *Patološke simptome so kazali tisti, ki so obrnili oziroma "invertirali" sebi primerne spolne vloge tako, da so si prisvojili moški ali ženski slog, ki sta odstopala od tega, kar se smatra za naravno in primerno za njihovo anatomsko ali naravno spol. Na primer, politične aspiracije pri ženskah ali ljubezen do mačk pri moških naj bi tako manifestirale patološko stanje nekakšnega psihološkega hermafroditizma, ki se lahko izraža tudi z nagnjenjem do "normalnih" pripadnikov ali pripadnic istega spola. Več o tem: David M. Halperin, "Sex Before Sexuality: Pederasty, Politics, and power in classical Athens", v: M. B. Duberman, M. Vicinus & G. Chauncey, Jr. (ur.), *Hidden From History: Reclaiming Gay & Lesbian Past*, str. 37–53.*

⁸ *Notes to Halperin, str. 482.*

seksualnega objekta. Tako v vsem 19. stoletju seksualno nagnjenje do istega spola ni bilo jasno ločeno od drugovrstnih neprilagojenosti kulturno definirani spolni vlogi: deviantno izbiro objekta so razumeli le kot enega od številnih patoloških simptomov.⁷ Diferenciacija homoseksualne želje iz "deviantnega" družbenospolnega vedenja ob koncu 19. stoletja kaže na veliko rekonceptualizacijo narave človeške seksualnosti, na njen odnos do družbenega spola in njeno vlogo pri družbeni definiciji posameznice in posameznika. Heteroseksualnost in homoseksualnost ne poimenujeta zares večnih aspektov človeške psihe, temveč reprezentirata zelo moderno kulturno produkcijo, ki je tuja izkušnji starih Grkov. Kajti homoseksualnost predpostavlja seksualnost in implicira obstoj ločene seksualne domene, zahteva konceptualno razmejitve in ločenost te domene od drugih ... Zatorej je invencija homoseksualnosti morala počakati najprej na odkritje in definicijo seksualnosti kot take.

Kakorkoli že, invencijo homoseksualnosti postavljamo v leto 1892. Takrat je Charles Gilbert Chaddock, zgodnji prevajalec Krafft-Ebingovega dela *Psychopathia Sexualis* v angleški jezik, vpeljal besedo "homo-seksualnost" (*homo-sexuality*) (Halperin 1989, 38). Tako pravi *Oxford English Dictionary*, čeprav je bila beseda v uporabi že več let prej. Pojma "homoseksualec" in "homoseksualnost" sta se prvič pojavila v tisku leta 1869 v dveh anonimnih pamfletih, natisnjenih v Leipzigu, ki naj bi ju sestavil Karl Maria Kertbeny. Kertbeny (né Benkert) je bil avstro-ogrski prevajalec in *littérateur* bavarskega izvora; pisal je v nemščini, s privzetim madžarskim priimkom. Trdil je, da sam sicer ne deli seksualnega nagnjenja, ki ga je poimenoval s svojim domiselnim neologizmom,⁸ ki se je obdržal vse do danes. Neologizem, ki je vzniknil iz barbarskega mešanja grščine in latinščine, pravzaprav sodi v naglo rastoče besedišče, ki so ga najbolj predstavljala hibridna imena, dana drugim invencijam, npr. avtomobil in televizija.

Konceptualna izolacija seksualnosti per se oziroma ločevanje seksualnosti od moškosti in ženskosti oziroma tem spola je prav tako ločila in vpeljala nove fenomene, med njimi tudi lezbištvo, ki je bilo zdaj ločeno od pederastije oziroma moške homoseksualnosti. Nova seksualna klasifikacija je po novem temeljila na pozitivnih, preverljivih in objektivnih vedenjskih pojavih – namreč na tem, kdo s kom seksa – zato si je lastila deskriptivno, transhistorično veljavnost. Vendar temeljni zgodovinski in kulturni dejavniki prepovedujejo enostavno aplikacijo koncepta homoseksualnosti na ljudi, ki so živeli v predmodernih družbah.

Kako pa je bilo s poimenovanjem istospolne izkušnje žensk, še pred invencijo lezbijke? Grška beseda *tribada* se je začela vnovič uporabljati šele v Franciji in Angliji 16. in 17. stoletja in še takrat so jo uporabljali le izobraženci in izobraženke. Veliko bolj razširjena je bila beseda *hermafrodit*, vendar se je nanašala na oba spola in tudi ta

termin so poznali le tedanji izobraženi ljudje. Nič drugače ni bilo z besedo *sappfizem*, tudi ta ni bila splošno razširjena. Kot že rečeno, je le malo zapisov in pričevanj o izoliranem lezbičnem nagnjenju, to je bilo do invencije pojma homoseksualnosti (lezbištva) navadno povezano s transgresijo spolne vloge. Pomanjkanje lezbičnega slenga, v primerjavi z gejevskim, je bilo značilno vse do začetka 20. stoletja.⁹ Če je homoseksualnost veljala za "mutasti greh", greh, katerega ime se ne sme izreči, potem bi lahko rekli, da je bilo lezbištvo pravzaprav "neobstoječi greh".

Razredno in seksualno

V poznem 17. in v 18. stoletju, ko se je tradicionalna hierarhija družbenega reda ter zasebnega in javnega umaknila idejam individualizma in egalitarizma, so lezbično željo opredeljevali na tri dominantne načine, zelo povezane z razrednim kontekstom, ki smo ga že večkrat omenili. Korelacija med razredom, videzom v javnosti in seksualnim vedenjem govori o prizadevanju, da bi žensko deviantno seksualno vedenje kategorizirali tako, da ne bi ogrožalo vladajoče heteroseksualne in družbene paradigme.

Trije prevladujoči načini lezbične želje so preoblačenje žensk v moški spol, razvpite in vplivne ženske ter romantično prijateljstvo.

1. Najbolj znani model je *motiv iz ljudske folklore, to je preoblačenje žensk v moške*. V vseh primerih je šlo skorajda brez izjeme za ženske iz delavskega razreda ali s podeželja, ki so iskale boljše poklicne možnosti, boljše plačilo in seveda privilegij svobode. Nekatere balade iz 18. stoletja opevajo hrabre bojevnice, ki so z orožjem v rokah največkrat reševale svojega ljubega, zgodba pa se je obvezno končala s srečno poroko. Nenazadnje bi med ženske, ki so prevzele moško vlogo, lahko uvrstili tudi Devico Orleansko, ki so jo vodili božj(astn)i in politični cilji. Omenimo še primer Angležinje Charlotte Charke, ki je leta 1746 objavila svoje spomine kot ženska v moški preobleki.¹⁰ Pisala je v slogu gledališke komedije, kar je njeno transgresivno izkušnjo gotovo precej omililo.

Nekateri raziskovalci, še zlasti nizozemske zgodovinarke, trdijo, da so se ženske preoblečile v moške tudi ali pa predvsem zaradi istospolne usmerjenosti, saj so v moški vlogi lažje lahko umestile svoje nagnjenje v že obstoječo heteroseksualno paradigmo. Ker je o večini primerov le malo podatkov, je težko reči, kaj so bili pravzaprav glavni razlogi. Videti pa je, da so bile prednosti in svoboščine, ki jih je zagotavljala moška obleka, nedvomno najmočnejši motiv.

Najbolje dokumentirani in znani primer pa je gotovo usoda Herculine Barbin iz 19. stoletja, ki je legalno spremenila spol. Herculine se je rodila kot ženska in obiskovala samostansko šolo, kjer

⁹ *Lezbični sleng je marsikje ostal nerazvit ali zelo boren vse do danes. Tudi pri nas ni dosti bolje, še zlasti, ker se je poststonewallska oblika gejevskega/lezbičnega gibanja v tedanji Jugoslaviji pojavila šele v zgodnjih osemdesetih letih 20. stoletja. Bolj razširjeni slovenski izrazi, ki označujejo istospolno usmerjene ženske, so zvečine le variacija na besedo lezbijka: lezba, lezbača, lezbura in podobno. Nekoliko odstopa termin možača, ki označuje tako lezbijko kot žensko, ki s svojim vedenjem spominja na moške. Možača je tudi aktivnejši pol lezbičnega para, če mislimo razmerje butch in femme, vendar pa seksistični sleng tudi v slovenskem primeru ne pomenjuje femme, torej pasivnega pola lezbičnega para, ki ga navadno prevajamo kot punca.*

¹⁰ Charlotte Charke, "Her Adventures in Mens Cloaths, going by the Name of Mr. Brown, and being below'd by a Lady of great Fortune, who intended to marry her", 1746. Drugo izdajo (1755) *A Narrative of the Life of Charlotte Charke* je uredil Leonard R. N. Ashley (Gainesville, Florida: Scholars; Facsimiles and Reprints, 1969). Nav. po Vicinus, 1989.

¹¹ *Herculine Barbin, Being the Recently Discovered Memoirs of a Nineteenth-Century French Hermaphrodite, introduced by Michel Foucault, translated by Richard McDougall, Pantheon Books, New York 1980.*

¹² *Michel Foucault, "Introduction", str. vii.*

¹³ *Judith Butler, Gender Trouble, Feminism and the Subversion of Identity, Routledge, New York and London 1990.*

¹⁴ *Bogata Američanka, ki se je v Pariz preselila kot "seksualna migrantka" v iskanju kulturne niše in zavetišča za drugačne, je okoli sebe zbrala legendarni krog umetnikov in umetnic, pa tudi intelektualke in intelektualcev raznih seksualnih nagnjenj. Med bolj znanimi lezbijkami so bile angleška pisateljica Renée Vivien (s pravim imenom Pauline Tarn), slikarka Romaine Brooks in Dolly Wilde (nečakinja Oscarja Wilda). K lezbično-biseksualnemu salonu Barneyjeve pa so sodile tako angleške (Radclyffe Hall, Gertrude Stein, Vita Sackville-West, Violet Trefusis, Dorothy Bussy) kot francoske (Colette, Rachilde, Adrienne Monnier, Marguerite Yourcenar) pisateljice.*

¹⁵ *Več o pariškem lezbičnem krogu in o marginalno-subkulturalni reinterpretaciji mainstream gledaliških imidžev in likov glej: Martha Vicinus, "Fin-de-Siecle Theatrics: Male Impersonation and Lesbian Desire", v: Billie*

je imela več lezbičnih razmerij – potem so zdravniki našli pri njej tudi moške značilnosti in zametek moških genitalij ter predlagali uradno spremembo v moški spol. Popolnoma osamljen in obupan moški z novim imenom Abel Barbin je naredil samomor na nekem pariškem podstrešju, ki je bilo njegov dom – star je bil trideset let. Ohranil se je tudi njen/njegov dnevnik, uvod k ameriški izdaji pa je napisal Michel Foucault.¹¹ Foucault ne razmišlja toliko o istospolnem nagnjenju, temveč o tem, kaj je pravzaprav "pravi spol" (*true sex*) in kdo ga navsezadnje določa. V srednjem veku so v primeru dvospolnikov očetje in botri ob krstu odločili, katerega spola bo otrok – torej so očetje in botri imeli moč "imenovanja".¹² Abel/Herculine sicer tudi po uradni odločbi o moškem spolu ni bil/a prepričan/a o svojem spolu, še manj pa zadovoljen/a. Foucault meni, da je Herculine/Abel kot moški bil/a oropan/a še tistih radosti, ki jih je imela kot oseba brez spola, zato naj bi se spominjala preteklosti kot "srečnih vic neidentitete". Sicer je Foucaulta prav zaradi formulacije o spolni "neidentiteti", ki naj bi nekako ušla spolni dihotomiji, večkrat kritizirala Judith Butler.¹³

Folklorni motiv preoblačenja žensk v moške je dobil nove razsežnosti v začetku 20. stoletja v tako imenovanih "zlatih dvajsetih", iz katerih je znan predvsem pariški artistski lezbični krog, ki se je zbiral okoli bogate Američanke Natalie Barney.¹⁴ Lezbični krog umetnic iz višjega razreda je preoblačenje v moški spol uporabljal kot gledališko imitacijo, parodijo in igro. Večina družbeno privilegiranih homoseksualcev tistega obdobja je v alternativni niši lahko ustvarjala svoj lastni imidž na temelju kolaža iz predelanega klasicizma, sodobnega gledališča ter dekadentne umetnosti in poezije. V tistem desetletju so homoseksualci zelo široko adaptirali dominantne kulturne like kot homoseksualne ikone – na primer, več različic Hamleta. Še zlasti pa je bil reprezentativni junak pariških homoseksualcev nesposoben in mehkužen bojevnik, simboliziran v liku vojvode Reichstadta. Oblačenje gledališke obleke ni bilo performans seksualne identitete, temveč njeno razkrivanje in osvobajanje. Vendar pa so se Natalie Barney in njene prijateljice hkrati oddaljile od popolnega preoblačenja v moške, saj niso poudarjale spolne vloge, temveč svojo seksualno vlogo oziroma identiteto. Tako gledaliških vlog, ki so si jih privoščile na svojih zasebnih umetniško obarvanih zabavah, nikakor niso povezovale z vsakdanjim življenjem, v katerem so sicer uveljavile nekakšen androgeni vsakdanji imidž. Prav tako se razmeroma hermetični krog Natalie Barney zvečine ni ukvarjal s politiko, niti s tem, kaj se je dogajalo na ulicah – tudi v revolucionarnem letu 1968 je madame Barney še naprej gostila tedenski umetniški salon, kakor da ne bi bila nikoli slišala za študentsko gibanje.¹⁵ Začetnice urbane lezbične kulture so menile, da se ženska pač rodi kot lezbijka, zato je odgovorna za ustvarjanje posebne kulture, ki naj bi primerno izražala to intrinzično lezbično identiteto.

2. Druga kategorija javno prepoznavne lezbične želje je “porno in politika”, kot je to obliko označila Martha Vicinus (Vicinus 1989, 179). Gre pa za številne napade na ženske na visokem položaju, ki so imele moč in velik vpliv na vladarje, s čimer bi lahko ogrozile politično hierarhijo. Najslavnejši primer te *povezave med seksualno in politično sprevrženostjo* v aristokratskih krogih je Marija Antonieta, večkrat obtožena političnega spletkarjenja in biseksualne razuzdanosti. Pogosto je bila tudi glavna tarča pornografsko in politično obarvanih zgodbic in obrekovanj, ki pa niso vedno imela dosti skupnega z zgodovinskimi dejstvi. Vendar pa so te in njim podobne moške fantazije, ki so izvirale tako iz porno kot visoke umetnosti, imele dolgotrajen kulturni vpliv na podobo lezbijke v javnosti – še zlasti v erotični pogrošni literaturi na prelomu stoletja, pa tudi v sicer “znanstvenih” razlagah seksologov ne manjka eksotične morbidnosti.

3. Zadnja oblika, na kateri je temeljila lezbična želja, je meščanska družina oziroma njen ekvivalent v prej omenjenem *romantičnem prijateljstvu*. Definicija prijateljstva se je namreč spremenila v 18. stoletju in se je odtlej nanašala na izbrane, nedružinske odnose posebnega pomena.¹⁶ Posebna oblika romantičnega prijateljstva je bila tako imenovana “bostonska poroka” v 2. polovici 19. stoletja, pri kateri je šlo za dolgoletno monogamno, a poudarjeno intelektualno razmerje med ženskama, ki so ga močno nadzirale zunanje zahteve po čistosti.¹⁷ Tako imenovane *bostončanke* so bile neporočene ženske, zvečine finančno neodvisne od moških (zaradi dediščine ali poklicnega uspeha), običajno feministke, Nove ženske in pionirke v svojem poklicu.

Politično in seksualno

Vse omenjene oblike lezbične želje so se bolj ali manj prepletale s prvimi oblikami feminističnih dejavnosti, katerih kronološki tok in vsebinski razvoj najbolj ponazarja obdobje Novih žensk. V tem obdobju, za katero sta značilna prepletanje in cirkulacija ženskih identitet, je mogoče določiti tri valove *Novih žensk*:

1. Prvi val sestavljajo ženske, rojene v šestdesetih in sedemdesetih letih 19. stoletja. Ta val, ki je dosegel vrh v devetdesetih letih, se je ukvarjal z izobraževanjem ter z ekonomsko in seksualno emancipacijo zvečine poročenih žensk. Svoje teme so našle v romanih Nove ženske in v njihovih naslednikih, romanih t. i. “zakonskih težav”.

2. Ženske drugega vala so se rodile v sedemdesetih in osemdesetih letih 19. stoletja. Vrh drugega vala je bilo prvo desetletje 20. stoletja. V tem obdobju so se aktivistke ukvarjale z ekonomskimi in političnimi usodami žensk, ki so se odločile, da se ne bodo poročile.

Melman (ur.), *Borderlines: Genders and Identities in War and Peace, 1870–1930*, Routledge, New York and London 1998, str. 163–192.

¹⁶ Nancy Cott, *The Bonds of Womanhood: ‘Woman’s Sphere’ in New England, 1780–1835*, New Haven, Yale University Press 1977, str. 186.

¹⁷ *Bostonska poroka* je znana po romanu *Bostončanke* (1885) Henryja Jamesa, ki je ta motiv označil za zelo ameriško zgodbo, običajno za Novo Anglijo. Po romanu pa je bil posnet tudi istoimenski film. Glej poglavje “Boston Marriage” v Faderman Lillian, str. 190–203.

¹⁸ David Trotter, "Lesbians before Lesbianism: Sexual Identity in Early Twentieth-Century British Fiction", v: Billie Melman (ur.), *Borderlines: Genders and Identities in War and Peace, 1870–1930*, Routledge, New York & London 1998, str. 193–194.

Središče zanimanja so bile kampanje za izboljšanje življenjskih in delovnih razmer ter za volilno pravico žensk. Ta val bi lahko poimenovali Novejše ženske. Nove in Novejše ženske so včasih označevali za lezbijke – in marsikdo jih tudi danes vidi tako – čeprav same o sebi niso nujno razmišljale kot o lezbijkah.

3. Tretji val, ki je dosegel vrhunec v dvajsetih letih 19. stoletja, je zaznamovala 1. svetovna vojna in spoznanje, da so bili nekateri politični in ekonomski boji vsaj delno uspešni. Aktivnosti v tem obdobju so potekale okoli androgene modernosti in vznika lezbične subkulture. To so bile Najnovejše ženske. Škandalozni homoseksualni pari iz dvajsetih, tako realni kot literarni, so bili odmev škandaloznih heteroseksualnih parov iz devetdesetih let 19. stoletja.¹⁸

Za politična ženska gibanja je bil ključnega pomena vstop žensk na ulice; zelo dobesedni vdor v javno sfero. Za razliko od prej omenjenega umetniškega kroga Natalie Barney so sufražetke morale uporabiti ulice, da so lahko opozorile nase in pritegnile medijsko zanimanje, a hkrati so kot ženske na ulici tvegale spoštovanje okolice, saj so pred njimi na cestah in brez spremstva moških pojavljale "le" prostitutke in prodajalke rož. Njihov politični ulični teater (do katerega je zasebno gledališče Parižank seveda pokazalo aristokratsko indiferentno držo) je več kot desetletje (1903–1914) prirejal javne demonstracije, v katerih so ženske "delale spektakel iz samih sebe" (Vicinus 1998, 178). Odlično organizirana politična gledališkost je ustvarila širok razpon kolektivnih imidžev in ritualov, v katerih so bile ključne gledališke konvencije, vključno s posnemanjem moških (*male impersonation*). Ženske so učinkovito vnovčile svojo razvpito histeričnost – militantno gibanje za pravico do glasovanja žensk se je začelo z gledališkim gibom: posameznice so se udeleževale srečanj Liberalne stranke in postavljale isto vprašanje: "Ali bo liberalna vlada dala ženskam volilno pravico?" Pri vprašanju so vztrajale, dokler jih niso prisilno odstranili z zborovanja. Iz arginalnega političnega gibanja sufražetek se je tako razvilo eno najbolj razširjenih in najodmevnejših gibanj pred 1. svetovno vojno – ni čudno, da se glasnim ženskam še danes očita, da so sufražetke (pri čemer se največkrat ne ve, za kaj so si prizadevale sufražetke).

Že samo dejanje žensk, ki so zahtevale ulice zase, za svoj glas, je bilo revolucionarno. Sufražetke iz višjega razreda so bile najbrž prve ženske, ki so javno govorile na ulici in si jo prisvojile brez moškega spremstva – dotlej so bile na ulici le ženske iz nižjih razredov. Prav tako so se oblačile udobneje, niso se pa izogibale niti različici kravate, sprehajalni palici ali cigari v ustih – nekoč deviantna podoba seksualne invertiranke je postala skorajda običajna garderoba zgodnjih političnih aktivistk. Vendar to nikakor ni pomenilo, da je bilo med sufražetkami veliko lezbijk ali da bi bile zelo naklonjene temu pojavu – sicer pa so že tako bile tarča napadov. Toda skladateljica, sufražetka in lezbijka v moških oblekah, Angležinja Ethel Smyth (1858–1944), je bila most med pariškimi lezbijkami in sufražetkami.

S pariškim krogom jo je zbližala ne ravno srečna ljubezen do princeze de Polignac. Samosvoja aristokratka Smyth se je sufražetskemu gibanju sicer pridružila razmeroma pozno, leta 1910, ko se je v starosti 52 let strastno zaljubila v Emmelino Pankhurst, voditeljico WSPU (Women's Social and Political Union). Vendar je bila zagreta aktivistka, ki ji ni ušla niti aretacija v akciji leta 1912, napisala pa je tudi sufražetsko koračnico "March of the Women", o kateri so pravili, da je postala marsejeza ženskega gibanja.¹⁹ Vendar pa umetnica in sufražetka Ethel Smyth, ki se je vedno oblačila v moške obleke in je imela več lezbičnih razmerij, tudi v svojih spominih o sebi ni nikoli govorila kot o lezbijki.

Za razliko od dekadentnih pariških homoseksualcev so si sufražetke prilastile bojevito Devico Orleansko za svojo reprezentativno junakinjo. Posebna ironija tistega časa je bilo nenehno protestansko iskanje kulturnih ikon v katoliški in tudi judovski Franciji. Zgodovinska oddaljenost od življenja Device je omogočala razne interpretacije njenega duhovnega in vojaškega vodstva.

Vznik urbane lezbične subkulture na prelomu 19. v 20. stoletje

Novejše razlage utemeljujejo vznik lezbične subkulture, ki je dosegla vrhunec v t. i. "zlatih dvajsetih" 20. stoletja zlasti v Berlinu, Londonu in Parizu, z dvema fenomenoma:

1. kriza – 1. svetovna vojna in
2. novi diskurz – nove klasifikacijske sheme nove seksologije.

Novi historicizem, oblika analize, ki spet prevladuje v literarnih in kulturnih študijah, je težila k temu, da je "diskurzu" pripisala odločilno funkcijo pri določanju identitete, prelomu ali krizi pa odločilno funkcijo pri določanju družbenih sprememb (David Trotter, 1998; 194).

Avtorici Sandra Gilbert in Susan Gubar, ki sta analizirali položaj pisateljic v 20. stoletju, ugotavljata, da je vojna omogočila brez-primerno transcendenco globljih pritiskov, ki so jih vsiljevale tradicionalne spolne vloge – za primer navajata "erotično osvoboditev" lezbičnih pisateljic, kot so bile Radclyffe Hall, Amy Lowell, Gertrude Stein in Vita Sackville-West.²⁰ Druge avtorice in avtorji pa trdijo, da ni mogoče poznati seksualne ali katere koli druge identitete, dokler ta ni artikulirana. Tako viktorijanske feministke niso mogle ali niso hotele spremeniti svojega "romantičnega besednjaka" tako, da bi inkorporiral istospolno žensko željo. Naslednje generacije, ki so dozorele po letu 1920, pa so lahko razpravljale o svoji seksualni identiteti v novem seksualnem jeziku. Ta jezik so zagotovili seksologi, med njimi Richard von Krafft-Ebing, Havelock Ellis in

¹⁹ Več o življenju Ethel Smyth piše Antje Olivier: "Die komponierende Suffragette", v: Baerbel Becker (ur.), *Bad Women: Luder, Schlampe und Xanthippen, Elefanten Press, Berlin 1989*, str. 140–145.

²⁰ Sandra M. Gilbert in Susan Gubar, *No Man's Land: The Place of the Woman Writer in the Twentieth Century*, 2. zv., *Sexchanges, New Haven 1989*, str. 299–300.

²¹ *Junakinja romana Stephen Gordon v salonu svojega očeta po naključju odkrije resnico o svojem nagnjenju: "Krafft-Ebing – she had never heard of that author before. All the same she opened the battered old book ..." Radclyffe Hall, The Well of Loneliness, Anchor Books, New York 1990, str. 204.*

²² *Esther Newton: "Mitska moška lezbijka", Časopis za kritiko znanosti – Gejevske in lezbične študije, št. 177, let. XXIII., Študentska organizacija Univerze v Ljubljani 1995, str. 187–204.*

Edward Carpenter; njihova invencija je bila kategorija tretjega spola. Tretjega spola so bile invertiranke, ki naj bi v ženskem telesu skrivale moško dušo. Kljub številnim današnjim feministično-lezbičnim kritikam seksološke terminologije vendarle drži, da so bili seksologi prvi, ki so poimenovali istospolne odnose med ženskami in jih poskušali pojasniti, čeprav so jih izrazilo medikalizirali. In nekatere istospolne usmerjene ženske tistega obdobja so njihovo terminologijo sprejele. Med njimi tudi angleška pisateljica Radclyffe Hall, ki si je prisvojila stereotip "moške lezbijke" in ga prevrednotila v svojem romanu *The Well Of Loneliness (Studenec samote)* (1928).²¹ Tako je postala prva britanska pisateljica, ki je pogumno artikulirala žensko homoseksualnost in dodobra zaznamovala lezbično literaturo in gibanje – vse do današnjih časov.²² Podobno je feministka Frances Wilder leta 1915 pisala seksologu Edwardu Carpenterju, da se je nekoč prepoznala v njegovem prispevku o "vmesnem" spolu kot pol moškem, pol ženskem (Newton 1989).

Radclyffe Hall je poleg seksologije omenjala tudi vojno, in sicer kot dejavnik, ki je spremenil spolno vlogo ženske; umiranje v vojni je končno dalo "pravico do življenja" ženskam, kot je bila Stephen Gordon, junakinja romana *The Well of Loneliness*, ta je bila med vojno bolničarka – voznica. Vojna in seksologija sta zagotovo pomenili veliko spremembo za nekatere ženske, ki so tako začele razmišljati o sebi kot o lezbijki. Toda ali je bila ta sprememba tako pomembna za vse take ženske? Ali mora biti močna želja, kot sta jo opisovali Hallova in Wilderjeva, vedno kategorizirana in imenovana, da bi bila prepoznavna?

Seksološki fin de siecle

Prvi seksološki prispevki o homoseksualnosti so se pojavili konec 19. stoletja, hkrati z invencijo homoseksualnosti, njihov vpliv na razumevanje tega pojava pa je bil največji v začetku 20. stoletja in pravzaprav še danes ni nezanemarljiv. Še več kot to. V družbah, kjer je istospolna usmerjenost ostajala bolj ali manj tabu tema (to velja tudi za večino t. i. razvitejših držav), so žensko in moško homoseksualnost vse do preboja gejevskega in lezbičnega civilnega gibanja kvečjemu tlačili v razne seksualne deviacije. Zaradi izrazite medikalizacije to dolgo časa ni bila sociološka ali politična tema. Homoseksualni aktivisti in aktivistke – družboslovci in družboslovke na Zahodu, so bili v poznih šestdesetih in v sedemdesetih prvi, ki so homoseksualnost iztrgali s področja medikaliziranega seksualnega in jo locirali na področje družbenih in kulturnih fenomenov – tako so lezbijke in geji postali marginalna skupina. Kljub temu pa tista smer raziskovanja, ki je poskušala odkriti jasno in vsem razumljivo "resnico" o homoseksualnosti, ob pomoči dokončnih in brezprizivnih in skorajda laboratorijsko dokazljivih dejstev, nikoli ni zamrla.

Zanimivo je, da se je spet močno obudila v devetdesetih letih 20. stoletja, na pragu drugega fin de siecla, in sicer v obliki genetike. Tako so zdaj genetiki tisti, ki v laboratoriju iščejo resnico o homoseksualnosti; ta resnica ni več v kakšnem porušenem hormonskem ravnovesju, temveč v naravno "danih" homoseksualnih genih, vsekakor pa naj bi bilo to biološko dejstvo, ki ga je mogoče odkriti in dokazovati v telesu. Vendar je to, koliko naj bi bila biologija nespremenljiva usoda, ob koncu 20. stoletja le predvsem stvar političnih prepričanj in precej manj stvar kakega materialnega in izmerljivega homoseksualnega telesa.

Za 19. stoletje je značilna širitev znanstvene metode v študije o človekovi zavesti. Že od renesanse naprej je znanost nenehno napredovala na fizičnem področju. Njene praktične aplikacije so producirale industrijsko revolucijo in osvobojeno intelektualno stališče je ob pomoči francoskih enciklopedistov posadilo seme politične revolucije. V poznem 18. stoletju so študenti geologije, biologije in človeške anatomije zbirali evolucijske podatke, ki jih je sistematiziral Darwin leta 1859. V istem obdobju so potujoči znanstveniki, ki so proučevali t. i. primitivne družbe, zbirali "surove" materiale, iz česar se je pozneje razvila antropologija. Končno so na začetku 19. stoletja nekateri kljub nasprotovanju verskim in razširjenim predsodkom začeli raziskovati odnos med dušo in telesom. V Nemčiji so se laboratorijski eksperimenti osredotočali na nevrološke temelje senzornih izkustev. V Franciji je leta 1860 Charcot ustanovil prvo veliko nevrološko kliniko.

Do zadnje tretjine 19. stoletja ni bilo nobene študije o homoseksualnosti, ki bi jo lahko imenovali znanstveno po sodobnih merilih. Vendar so ta pojav obširno dokumentirali v prvih antropoloških zapisih. Prav tako je bilo okoli leta 1850 precej zapisov o hermafroditih.²³ Edini deskriptivni članek o homoseksualnosti se je pojavil že leta 1791 v nemškem časopisu *Magazin für Erfahrungs-seelenkunde*. Časopis je objavil biografiji dveh moških, ki sta "manifestirala vzneseno ljubezen do oseb svojega spola"

(Foster 1985, 52). Eden od njiju je svoje posebno nagnjenje pripisal izkušnjam iz otroštva, doma in v šoli. Naslednjih petdeset let so bili edini pertinentni prispevki članki o t. i. "skitski blaznosti" (moški homoseksualnosti) pri starih Grkih. Leta 1852 pa je dr. Casper v svojem *Vierteljahrtschaft* objavil razmišljanje o sodobni pederastiji, nekaj let pozneje pa še poseben zvezek z zgodovinskimi študijami primerov homoseksualcev – *Klinische Novellen*. V sedemdesetih in osemdesetih letih 19. stoletja je Karl Ulrichs pod psevdonimom Numa Numantius napisal številne pamflete, ki so bili prej kontroverzni kot znanstveni. V njih je branil moško homoseksualnost, ki naj bi bila podedovana in kot taka torej ne more biti predmet kazenske zakonodaje. Vse doslej omenjene študije oziroma članki so se ukvarjali izključno z moško homoseksualnostjo.

²³ Jeannette H. Foster: *Sex Variant Women in Literature, The Naiad Press, Tallahassee 1985* (prvič objavljeno pri Vantage Press 1956), str. 52.

²⁴ *Westphalova študija "Die Konträre Sexualempfindung" je objavljena v Archiven für Psychiatrie und Nervenkrankheiten, 2. zv.*

²⁵ *Trideseta in štirideseta leta 19. stoletja so bila zelo pomembna za oblikovanje novega javnega diskurza o ženski seksualnosti.*

²⁶ *Krafft-Ebing je razdelil lezbištvo v štiri kategorije homoseksualne deviantnosti, ki so se stopnjevale, tako je bila najhujša oblika zadnja, "ginandrija", ki je pomenila "ekstremno stopnjo degenerativne homoseksualnosti". Glej Carol Smith Rosenberg v *Hidden From History*, str. 269.*

²⁷ *Naslov razvpitega Ellisovega dela je *Studies in the Psychology of Sex: Sexual Inversion* (1897), v katerem je celo poglavje "Sexual Inversion in Women". Več o tem glej v *Faderman Lillian*, str. 453.*

Prvo besedilo o primeru homoseksualne pacientke, ki mu pripisujejo tudi največ znanstvenosti, je bilo klinično poročilo nemškega psihiatra Carla von Westphala. Leta 1869 je objavil študijo primera dekleta, ki se je že od otroštva oblačilo kot fant, se navduševalo le za fantovske igre in so ga vedno privlačila dekleta.²⁴ Westphal jo je označil za "prirojeno invertiranko", katere abnormalnost ni bila pridobljena in torej ni bila posledica želje po transcendenci dolgočasne in pasivne ženske usode, temveč prej dedne degeneracije in nevroze. Westphalovo dekle je postalo novi tip invertiranke in zdravniki so začeli obširno pisati o podobnih primerih ter objavili številne deskriptivne študije primera. Prav tako je zelo verjetno, da so temo literarno obdelali prenekateri pisatelji. Tematika istospolnih razmerij med ženskami se je dobro vključila že v romanopisje Francije tridesetih let 19. stoletja. Takrat so bile zelo mikavne razne literarne pošasti, med katerimi so seksualne sprevrženke zavzemale častno mesto.²⁵ Večni portret lezbične *femme damnée* se je vračal še v 20. stoletju. Poleg tega je Westphal objavil svojo študijo v zanimivem obdobju, ko so ženske dobivale več svoboščin – že v tridesetih letih 19. stoletja so ženske, ki so zahtevale pravico do izobraževanja in zaposlovanja, označili za "brezspolne" ali "polženske" (Faderman 1997, 239). Okrepil se je strah, da bo zginila razlika med spoloma. Te strahove so poskušali pomiriti tudi seksologi, in sicer tako, da so lezbijke definirali zlasti kot ženske, ki so zavrnille svojo samoumevno žensko vlogo. Ta sicer naravna vloga invertiranki ni ustrezala kratko malo zato, ker sploh ni bila ženska. A tudi moški ni bila. Torej je bila pripadnica tretjega spola in kot taka ni mogla reprezentirati žensk. Njena glavna značilnost je bila popolna inverzija ženske vloge: bila je aktivna in ne pasivna, uspeh je iskala v javnosti in ne doma, na prvo mesto je postavljala sebe in druge ženske, saj moški niso zavzemali pomembnega mesta v njenem življenju.

Največ pozornosti pa je zbudil Richard von Krafft-Ebing, ki je leta 1886 objavil zajetno študijo *Psychopathia Sexualis*, dolgujemo pa mu tudi slovito delitev homoseksualnosti na prirojeno in pridobljeno, ki se nas drži še dandanes. Obširno poglavje je posvetil "nasprotnemu seksualnemu čutenju", to je tako rekoč kanonski medikalizirani tekst o lezbištvu, katerega vzrok naj bi bila cerebralna anomalija. Lezbištvo je "znak dednega bolezenskega stanja centralnega živčnega sistema in funkcionalni znak degeneracije". Tudi Krafft-Ebing je bil obseden s kategoriziranjem in je invertiranke povrh vsega razdelil na štiri tipe.²⁶ Še pred koncem 19. stoletja so objavili še obširnejša razglabljanja o homoseksualnosti seksologi Albert Moll, Havelock Ellis in Magnus Hirschfeld. Havelock Ellis je sprejel večino Krafft-Ebingovih pogledov na seksualno invertiranost žensk in napisal delo, ki je bilo dolgo časa zelo priznana ekspertiza o lezbištvu v angleščini.²⁷ Sam Ellis je bil kontroverzna osebnost, po eni strani sovražnik viktorijanske dvoičnosti, hkrati pa je nasprotoval

ženski emancipaciji. V svoji razlagi je pokazal razumevanje za prirojeno invertiranost, vendar je menil, da žensko gibanje, ki sicer nima neposrednega vpliva na seksualno vedenje udeleženk, lahko širi "klice" seksualne inverzije. Veliko istospolnih tem je črpal kar iz črne kronike, še zlasti je razlagal primere lezbičnih morilk in istospolne epizode iz življenja svoje biseksualne žene, ter se tako v svojem strokovnem pisanju zelo približal tedanji pogrošno-literarni eksotizaciji lezbičnih pošasti in lezbičnega "zla". Očitno pa je z njim prijateljevala lezbična pisateljica Radclyffe Hall, saj je Ellis napisal zelo pohvalni komentar kot uvodno besedo k njenemu romanu *The Well of Loneliness*.²⁸

Krafft-Ebing in Havelock Ellis sta razvila kategorijo "prave invertiranke", za razliko od pubertetne homoseksualnosti in homoseksualnosti *faute de mieux*. Njuno razlago o prirojeni homoseksualnosti je sprejela tudi lezbična subkultura 20. stoletja (npr. pariški krog Natalie Barney) in pa seveda številne sodobnice seksologov, med katerimi so se nekatere celo oklicale za "kraftebingerke".²⁹ Tako so seksološke teorije in vse večja socialna, poklicna in prostorska mobilnost žensk ustvarili ločeno in ozaveščeno obliko družabnosti žensk, ki so se identificirale kot "invertiranke" oziroma pripadnice tretjega spola z moško dušo, ujeto v ženskem telesu. Prirojena invertiranost pa je poleg moške duše v ženskem telesu paradokso pomenila tudi to, da so se te ženske rodile z drugačnim telesom, ki je reflektiralo specifično seksualno identiteto ...

Tretji spol kot izhodišče moderne identitete

Lezbijke kot skupina in pojem lezbične identitete so vzniknile v obdobju številnih sprememb, ki se je začelo okoli leta 1870 in končalo leta 1930, ko je postalo nošenje hlač družbeno sprejemljivo za ženske (Vicinus 1998, 177). To je obdobje industrijske revolucije, izumov (ki so pomembno vplivali na zaposlovanje žensk), vzpona ženskih gibanj, zaposlovanja in ekonomskega osamosvajanja žensk, porasta srednjega razreda. Urbanizacijo oziroma hitro rast velikih mest sta v 2. polovici 19. in na začetku 20. stoletja spremljali revolucija v transportu in preseljevanje v mesta. Seksualne migracije v mesta so povzročile nastanek domesticiranih habitatov oziroma zametke današnjega homoseksualnega geta.³⁰ Invencija (homo)seksualnosti in sociobiologizem sta spodbudila številne seksološke teorije. V obdobju 1880–1920 se je zgodil eden najpomembnejših konceptualnih premikov v smeri rekuperacije moderne lezbične identitete: iz deviantnih spolnih vlog se izluščijo deviantne seksualne vloge. Tako se homoseksualne prakse ne definirajo več v okviru deviantnih spolnih vlog (možate ženske ali požensčeni moški, ki so zmožni deviantnih seksualnih dejanj),

²⁸ "I have read *The Well of Loneliness* with great interest because apart from its fine qualities as a novel by a writer of accomplished art it possesses a notable psychological and sociological significance. So far as I know, it is the first English novel which presents, in a completely faithful and uncompromising form, one particular aspect of sexual life as it exists among us to-day ... The poignant situations which thus arise are here set forth so vividly, and yet with such complete absence of offence, that we must place Radclyffe Hall's book on a high level of distinction." H. Ellis, "Commentary", v: Radclyffe Hall. str. 5.

²⁹ V začetku 20. stoletja so se nekatere feministke ponosno označile za "invertiranke", zlasti po objavi romana *Sind es Frauen?* (1903) nemške pisateljice Aimée Duc. Njene literarne junakinje menijo, da jim usoda ni namenila poroke, temveč delo in drugačno ljubezen. Zavračajo romantično heteroseksualno ljubezen, saj je glavna težava žensk ta, da "trpijo zaradi pomanjkanja dela in intelektualnega urjenja in zato zlahka postanejo žrtve nesrečne ljubezni". *Kraftebingerke* so hotele ohraniti intelektualno in fizično svobodo in človekove pravice – četudi same niso rojevale. Več o tem v poglavju "The Contributions of the Sexologists", Faderman Lillian, str. 239–253.

³⁰ Ženske, ki so iskale podobno misleče ali usaj

okolje, ki bi simpatiziralo z njihovim seksualnim nagnjenjem, so se selile v Pariz, Berlin in Amsterdam, v Združenih državah pa v New York, San Francisco in Chicago. Ta mesta so še danes svetovna središča lezbične in gejevske kulture.

³¹ Omenjene prvine (feminizem, vprašanje miru in vojne ter deviantno seksualno vlogo) združuje Stephen Gordon, glavna junakinja lezbične pisateljice Radclyffe Hall. Stephen po seksualnem škandalu zapusti rodno Anglijo in kot prostovoljka odide v Francijo, tam kot vojakinja vozi reševalno vozilo. Gre za temo ljubezensko razočaranega človeka, ki poskuša poiskati smisel v bojevanju in služenju človeštvu, kar je bila dotlej tipično moška domena. Radclyffe Hall, prav tam.

³² Več o angažiranosti Vite Sackville-West in Virginije Woolf v podporo Radclyffe Hall glej v: Jane Marcus, "Sapphisty: The Woolf and the Well", v: Karla Jay and Joanne Glasgow (ur.), *Lesbian Texts and Contexts: Radical Revisions*, New York University Press, New York and London 1990, str. 164–178.

temveč kot deviantne seksualne vloge (deviantni življenjski slog, ki ga zaznamuje izbira istospolnega objekta). Seksualna identiteta postane nova definicijska kategorija.

V nemirnih časih transformacije iz miru v vojno in spet v mir vznikne lezbijka evropskega fin-de-siecla kot seksološka kategorija tretjega spola, ki je bila dolgo časa na obrobju študij feminizma, pa tudi študij miru in vojne.³¹ Vendar so tedanje evropske invertiranke zapletle vprašanja razredne pripadnosti, poklica in političnega prepričanja. Tako aristokratke lezbičnega pariškega kroga kot politično ozaveščene sufražetke so se lotile živahne reinterpretacije dominantnih likov in razmerij ter vstopile v javni politični prostor. Homoseksualni in politični teater je bil konec zlatih dvajsetih letih v zatonu; zamrla je še zlasti lezbična teatralnost, medtem ko je moški transvestizem preživel do današnjih dni. Leta 1920 je na odru prevladal ibsenovski realizem, glasbene predstave pa je odrinila vzpenjajoča se filmska industrija. Vendarle zahteve po ženski seksualni subjektivnosti niso zamrle in javni strah pred žensko seksualno deviantnostjo se je povečal – v dvajsetih so nekateri že pozivali h kriminalizaciji lezbičnih dejanj. Roman *The Well of Loneliness* angleške pisateljice Radclyffe Hall pa je cenzura obsodila leta 1928 zaradi obscenosti – na zatožni klopi pa ni bila samo knjiga, temveč tudi samo lezbištvo in svoboda literarnega govora.³² A prav ta proces je še bolj združil in solidariziral tedanje lezbijke in druge ženske, lik literarne invertiranke Stephen Gordon pa je zaznamoval začetek moderne lezbične identitete. Vendar pa so invertiranko zgodnjega 20. stoletja sprva definirale skorajda izključno seksološke teze, ki so zanemarile njeno gledališko inventivnost in širši zgodovinski kontekst nasploh. Podoba invertiranke in tudi poznejše lezbijke je bila dolgo časa predmet množice sociobioloških ideoloških razlag in disciplin, ki so se razcvetele ob koncu 19. stoletja, med njimi socialni darvinizem, evgenika, kriminologija in antropologija. Seveda seksualno vedenje žensk nikoli ni bilo izolirano ali neodvisno od dominantnega moškega diskurza nekega obdobja – tako so Najnovejše ženske sprejele seksualno retoriko, ki jih je reprezentirala kot družbene in seksualne hermafrodite, kot "vmesni spol", ki naj bi obstajal vmes med biološkim in družbenim redom in torej zunaj reda. Vmesni spol, torej seksualne invertiranke in invertiranci, transvestiti in hermafroditi so simbolizirali družbeni kaos in propad, zlasti seksualnih in družbenih sposobnosti moškega.

Lezbične in širše ženske študije so v drugi polovici 20. stoletja vnovič odkrile podobo invertiranke, ta večplastni proizvod zgodovine, ki je utelešal izobčenstvo preoblačenja v drugi spol, idealizma romantičnega prijateljstva in teatralnosti aristokratske in politične igre. Kako je tudi ne bi odkrile – tretji spol kot oblika

“predlezbične” identitete je bil pravzaprav natančno določen – vsaj tako so verjeli tedanji seksologi, ki so tudi merili telesa homoseksualnih oseb. Z merjenjem medenice, prsnega koša ipd. so hoteli dosledno opredeliti tretji biološki spol in zadostiti obsedeni potrebi s kategorizacijo in po proizvodnji drugega. A to je bil hkrati tudi začetek moderne lezbične identitete in nemara celo zametek današnje politike identitet (o kateri se sicer govori, da je v zatonu), ki lahko natančno in strogo določa neko identiteto, torej pripadnost oziroma nepripadnost nekemu občestvu.

LITERATURA

- Benstock, S. (1989): “Paris Lesbianism and the Politics of Reaction, 1900–1940”, v: Duberman, M. B., Vicinus, M. & Chauncey, G. jr., **Hidden From History: Reclaiming Gay & Lesbian Past**, Nal Books – New American Library, New York, str. 332–346.
- Cott, N. (1977): **The Bonds of Womanhood: ‘Woman’s Sphere’ in New England, 1780–1835**, Yale University Press, New Haven.
- Ellis, H. (1928, reprinted 1990): “Commentary”, v: Hall, R., **The Well of Loneliness**, Anchor Books, New York.
- Faderman, L. (1997): **Surpassing the Love of Men: Romantic Friendship and Love between Women from the Renaissance to the Present**, The Women’s Press, London.
- Foster, J. H. (1956, reprinted 1985): **Sex Variant Women in Literature**, The Naiad Press, Tallahassee, Florida.
- Foucault, M. (1980): “Introduction”, v: **Herculine Barbin: Being the Recently Discovered Memoirs of a Nineteenth-Century French Hermaphrodite**, Pantheon Books, New York.
- Foucault, M. (1998): **Zgodovina seksualnosti 2: Uporaba ugodij**, ŠKUC-Lambda, Ljubljana.
- Gilbert, M. S. in Gubar, S. (1989): “No Man’s Land: The Place of the Woman Writer in the Twentieth Century”, **Sexchanges**, 2. zv., Yale University Press, New Haven.
- Halperin, D. M. (1989): “Sex Before Sexuality: Pederasty, Politics, and power in classical Athens”, v: **Hidden From History**, str. 37–53.
- Marcus, J. (1990): “The Woolf and the Well”, v: JAY, K. and Glasgow, J. (ur.), **Lesbian Texts and Contexts: Radical Revisions**, New York University Press, New York and London.
- Newton, E. (1995): “Mitska moška lezbijka: Radclyffe Hall in nova ženska”, **Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo**, št. 177, Študentska založba, Ljubljana.
- Olivier, A. (1989): “Die komponierende Suffragette”, v: Becker, B. (ur.), **Bad Women: Luder, Schlampen und Xhantippen**, Elefanten Press, Berlin, str. 140–145.
- San Francisco Lesbian and Gay History Project (1989): “She Even Chewed Tobacco: A Pictorial Narrative of Passing women in America”, v: **Hidden From History**, str. 183–194.
- Segan S., Nataša (1995): “Lezbijke in nora dvajseta v Parizu”, v: Tratnik, S. in Segan, S. N., **Zbornik o lezbičnem gibanju na Slovenskem 1984–95**, ŠKUC-Lambda, Ljubljana, str. 74–75.
- Smith-Rosenberg, C. (1989): “Discourses of Sexuality and Subjectivity: The New Woman, 1870–1936”, v: **Hidden From History**, str. 264–280.

- Trotter, D. (1998): "Lesbians before Lesbianism: Sexual Identity in Early Twentieth-Century British Fiction", v: Melman B. (ur.), **Borderlines: Genders and Identities in War and Peace, 1870–1930**, Routledge, New York and London, str. 193–211.
- Vicinus, M. (1989): "They Wonder to Which Sex I Belong': The Historical Roots of the Modern Lesbian Identity", v: **Homosexuality, Which Homosexuality?** Conference, GMP Publishers, London and Uitgeverij An Dekker/Schorer, Amsterdam, str. 171–198.
- Vicinus, M. (1998): "Fin-de-Siecle Theatrics: Male Impersonation and Lesbian Desire", v: **Borderlines**, str. 163–192.